منداڵ و فەلسەفە

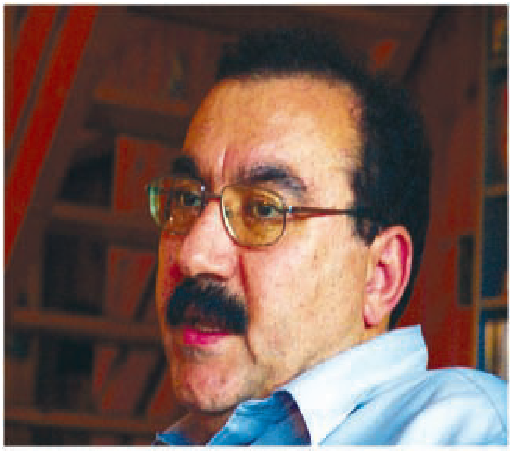

کەریم مستەفا

وانەی فەلسەفە لە فێرگە و خوێندنگەدا، فەلسەفە بۆ منداڵان، دیالۆگی فەلسەفی لەگەڵ منداڵدا. ئەم بابەتانە چین؟ ئایا ئەم وانە و بابەت و باسانە، بۆ منداڵ پێویست و گرنگن؟ ئایا خوێندکاران و مامۆستایان، هێندە کاتیان هەیە و دەیانپەرژێت وانەکی زیاتر لە وانە و بابەتەکانی خۆیان بخوێنن؟ لە هەموو ئەمانەش گرنگتر، ڕەنگە ئەم دوو پرسیارە بێت..

ئایا سەرباری ئەو هەموو ئاستەنگانەی وان لەسەر ڕێگەی پرۆسەی فێرکاری لە باشووری کوردستاندا (چ ماتریالی، چ مرۆیی)، دەشێ پرۆگرامێکی لەو جۆرە پیادەبکرێت؟

ئایا گەر ئەم پرۆگرامە پیادەکرا، بڵێیت سەرکەوتن بەدەستبهێنێت؟

شێوازی خوێندنی ترادیسۆنی (تەقلیدی) وەک ئەو شێوازەی ئەمڕۆکە لە سیستەمی فێرکاری لە باشووری کوردستاندا پەیڕەودەکرێت، منداڵ/ خوێندکار، بە تەواوی پاسیڤ و سستدەکات و تەنها ڕۆڵی وەرگرێکی بێ پرسیاری بۆ دیاریدەکات. ئەم شێوازە نەک هەر توانای منداڵ/ خوێندکار، بەڵکو توانای داهێنان و گۆڕانکاری لەلای مامۆستاش دەکوژێت. (گەرچی توانایی و بێ توانایی مامۆستا، ڕاستەوخۆ پەیوەندیی بە ئاستی هۆشیاریی کەسەکە خۆی و بەو زانست و زانیارییەوە هەیە، کە لەکاتی خوێندن لە کۆلیژ، یان ئامۆژگای پێگەیاندنی مامۆستایاندا وەریدەگرێت و فێریدەبێت) بۆیە ئەمڕۆکە بەدەگمەن نەبێت، مامۆستایەک نابینیت نەک داهێنانێکی نوێ، یان پەیداکردنی شێواز و ڕێبازێکی نوێی لە سیستەم و بواری پەروەردە و فێرکردندا کردبێت، بەڵکو ڕەخنەی سادەشی لە سیستەمەکە هەبێت.

ئایا فەلسەفە بۆ منداڵان پێویستە؟

منداڵ ئەو مرۆڤەیە کۆمەڵگە یاسا و ڕێساکانی خۆی بەسەردا دەسەپێنێت و لە تەمەنێکدا؛ کە خۆی ناتوانێت بڕیاربدات، دەخرێتە نێو پرۆسەی خوێندن. کەواتە هەڵبژاردنی ئەو پرۆسەیە بە خواستی منداڵ نییە و دیدو بۆچوونی گەورەکان و سیاسەتمەدارانە (کۆمەڵگەیە)، بەسەریدا دەسەپێنرێت.

ئا لێرەوە گرنگی و ئاڵۆزی و هەستیاریی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن، بەدیار دەکەوێت. منداڵان کە توخمی سەرەکیی پرۆسەکەن، خۆیان هیچ ڕۆڵێکیان لە داڕشتنی بەرنامەی ئەو پرۆسەیەدا نییە. ئەوە گەورەکانن دەیانەوێت دید، بەها، ڕووداوە مێژووییەکان، ڕەوشت و ڕوانگەی فەلسەفیی خۆیان، فێری نەوەی نوێ بکەن.

لە سیستەمێکی پەروەردەیی و فێرکردنی دیموکراتیانە و بەگوێرەی فەلسەفەی پێداگۆگی مۆدێرن، خاڵی هەرە گرنگ ئەوەیە، کە منداڵ بە

ڕێزگرتنی سنووری جەستە و بیروبۆچوونی کەسانی دیکە ڕابهێنرێت. دەبێت فێربکرێت کە جەستەی هەرکەسێک، تەنێکی ئازاد و سەربەخۆیە و هیچ کەسێکی دیکە بۆی نییە سنوری ئەو جەستەیە بۆ هیچ مەبەست و ئارەزوو، یان بە ناوی دین و بیروباوەڕەوە، ببەزێنێت. دیسان دەبێت فێری ئەوە بکرێت کە هەر کەسێک ئازادە لە دەربڕینی بیروبۆچووندا، با ئەو بیروبۆچوونە بە دڵی ئەو نەبێت و بگرە دژیشی بێت.

ئەمجۆرە ڕاهێنانە دانانی بەردی بناغەی کۆمەڵگەی دیموکراتە و هەستکردنی تاکە بە بوونی خۆی و لەهەمانکاتیشدا هەستکردنە بە لێپرسینەوە و بەرپرسیاریەتی.

بە بڕوای سارتەر مرۆڤی ئازاد و سەربەست، هەمیشە هەستی بەرپرسیاریەتیی لەلا بەرزە.

جا کاتێک منداڵ خۆی بڕیاری هەڵبژاردنی لەدەستدا نییە، ئەوە ئەرکی گەورەکان و دەسەڵاتدارانە، هێندە بە ویژدان و مرۆڤدۆستبن، کە چەپەر بەدەوری باخی بیرکردنەوەی منداڵاندا بەرزنەکەنەوە. هێندە ئازابن لەوە نەترسن منداڵەکانیان بە بیرکردنەوەی ئازاد و بیروڕای جۆراوجۆر و هەمەڕەنگ، گۆشبکەن. ئەو ئازادی و ڕێزە بە منداڵەکانیان ڕەواببینن، کە بۆیان هەبێت هێندە چاوگە و سەرچاوەی فەلسەفی و بیروبۆچوونی جۆراوجۆریان لەبەردەستدا بێت، تا بە خواستی خۆیان و بە ئازادی، تینوویەتیی بیرکردنەوەیان بشکێنن و باخی هەستیان بە جۆگەی بیروبۆچوونی هەمەجۆر، پاراو بکەن؛ منداڵانیش وەک گەورەکان، مافی خۆیانە بزانن ڕێبازەکانی خۆشگوزەرانی کامانەن و وەڵامی پرسیارە هەمیشەییەکانیان دەستبکەوێت؛ کە دەپرسێت:

– چۆن مرۆڤ دەتوانێت مرۆڤێکی باش بێت و خۆش بژی؟

– ڕاستگۆیی چییە و کێ ڕاستگۆیە؟

– ڕەوایەتی و دادپەروەری چین؟

– ئایا بیرکردنەوە چۆن پەیدادەبێت و لەکوێوە دێت؟

– ئەوە چ هێزێکە وامان لێدەکات چاکە، یان خراپە بکەین؟

– ئەی خودی چاکە و خراپە چین و لەکوێوە سەرچاوە دەگرن؟

– ئایا هێز و دەسەڵاتێک هەیە، سیستەمی ئەم گەردوونەی ڕێکخستبێت؟

– جوانی، دزێوی، پەسەندی، ژیری چین و کێ بڕیاری ئەم "شتانە" دەدات؟

ئیدی پرسیارگەلی دیکەی لەمجۆرە.

لە دەروازەی ئەم پرسیارانەوە دەتوانین منداڵان بە دنیای بەرینی بیرکردنەوەی فەلسەفیانە ئاشنابکەین، دیدیان فراوانتر، زانیارییان زۆرتر و ئاگامەندییان چالاکتر بکەین.

پرسیارگەلی فەلسەفی موڵکی تایبەتیی هیچ کەس نییە و تەنها لە دووتوێی کتێبە فەلسەفییەکاندا سەرهەڵنادات و تایبەتیش نییە بە کەسانی ئاکادیمی و شارەزا لە فەلسەفەدا. پرسیارگەلی فەلسەفی لە ئەنجامی ڕامان، بیرکردنەوە و هەڵسوکەوتی ژیانی ڕۆژانەماندا قوتدەبنەوە. لەبەر ئەوەی کە بەتەنها تاکە وەڵام و تاکە ڕاڤەیەک، چ بۆ پرسیارگەلی فەلسەفی بەگشتی و چ بۆ ژیان بەتایبەتی نین. دەبێت منداڵان ئازادبن لە بیرکردنەوەدا و هێندەش سەرچاوە و ڕێبازی فەلسەفیی جۆراوجۆریان لەبەردەستدا بێت، تا بە ئارەزووی خۆیان وەڵام بۆ ئەو پرسیارانە پەیدابکەن. ئەرکی گەورەکان (مامۆستا، فێرکار، باوان، دەسەڵاتداران و بەرپرسانی پەروەردە و فێرکردن) تەنها ئەوە بێت، کە سەرچاوەکانیان بۆ دابین بکەن و شێوازی بیرکردنەوەی فەلسەفیانەیان فێربکەن. نەک شیرینکردن و سەپاندنی جۆرێکی تایبەت لە ڕێبازی فەلسەفی و بیرکردنەوە.

فەلسەفە خۆی لە خۆیدا تەقەللای ئازادانەی بیرە بۆ پەیداکردنی مانای ڕاستی. بەواتایەکی دیکە، هەوڵێکی نادۆگماییە، بۆ ڕاڤەی ژیان. جا لەبەر ئەوە، نابێت هیچ پێشمەرج و ڕێگرێک لەبەردەم بیرکردنەوەی منداڵدا دابنرێت. نابێت بە هیچ بیانوویەکی دینی و کولتوورییەوە ڕێگا لە بیرکردنەوەی منداڵ بگیرێت. منداڵ دەبێت وا

ڕابهێنریت، کە خۆی بیربکاتەوە، پرسیار بکات و هەر خۆشی وەڵامەکان هەڵسەنگێنێت و بەراوردیان بکات و ئەو وەڵامە هەڵبژێرێت، کە لەگەڵ بیر و ئەندێشە و بۆچوونەکانی خۆیدا دەگونجێت. گەورەکان، مامۆستایان و باوان، نابێت بیری منداڵان بە ئاڕاستەی بیروبۆچوونێکی دیاریکراودا ببەن.

لە دیالۆگی فەلسەفیدا، گەورەکان دەبێت بێلایەن بن و تەنها ڕۆڵی ڕێکخەری دیالۆگەکان ببینن. خۆیان لە دەربڕینی ڕاوبۆچوون و سەرنجی تایبەتی دەربارەی دیالۆگ و گفتوگۆکانی منداڵان بەدوور بگرن. بە کورتی، دەکرێت گرنگیی فەلسەفە (وانەی فەلسەفی) بۆ منداڵان لەم چوار خاڵەدا کۆبکەینەوە.

1.ڕامان (بیرکردنەوە): ڕامان و بیرکردنەوە، کارێکە کە هەردەبێت خۆمان بۆ خۆمانی بکەین و کەسی دیکە ناتوانێت ئەو کارەمان بۆ بکات.

2.خۆناسین: ئێمە دەبێت خۆمان و ڕامان و بیر و ئەندێشەکانمان بناسین. بزانین چ شتێکمان لا پەسەندە و چ شتێکمان لا پەسەند نییە. دەبێت دەرک بە شتە چاکەکان و شتە جوانەکان بکەین؛

تا لە ژیاندا چێژیان لێ وەربگرین.

3.دیالۆگ: ئێمە دەبێت فێری هونەری دیالۆگکردن ببین؛ هونەری دیالۆگکردنیش بەشێوەیەکی گشتی لەم چوار خاڵە پێکدێت..

ا.گوێگرتن: گوێگرتن بۆخۆی هونەرێکە؛ کاتێک بەتەواوی هۆش و جەستەمانەوە گوێ بۆ کەسی بەرانبەر ڕادێرین، جگە لەوەی ڕێز بۆ ئەو کەسە نیشاندەدەین، تووشی ناحاڵیبوون و بەهەڵە تێگەیشتنیش نابین.

ب.بیرکردنەوە لە بابەتە بیستراوەکە: لەگەڵ ئەوەی کە بەئاگاییەوە گوێ بۆ باس و گووتەکانی کەسی بەرانبەر ڕادێرین، لەهەمانکاتیشدا دەبێت بیر لە گشت لایەنەکانی باسەکە بکەینەوە و هەوڵی تێگەیشتنی بدەین.

ج.وەڵام: گەر هاتوو وەڵامی باس و بابەتێکمان دایەوە، دەبێت وەڵامەکەمان بەتەواوی پەیوەندیی بە بابەتی باسکراوەوە هەبیت؛ باس و بابەتی لاوەکی و جودا نەهێنینە ناو دیالۆگەکەوە.

د.هەڵبژاردنی پەیڤ: زۆر گرنگە، کە پەیڤ- وشە و دەستەواژەی گونجاو و پڕمانا بۆ وەڵامدانەوە هەڵبژێرین. لە سنووری باسەکە نەچینە دەرێ و بەها و ڕێزی دیالۆگەکە کەم نەکەینەوە.

4.دیدی ڕەخنەیی: ئێمە دەبێت هەردەم بە دیدێکی ڕەخنەییەوە لەو زانیاری و بۆچوونانەی خۆمان و کەسانی دیکەش بڕوانین و بە دواهەمین و تاکە ڕاستترین زانیاری و بۆچوونیان نەزانین.

ئامانج لەخوێندنی وانەی فەلسەفە..

فەلسەفەی پێداگۆگی مۆدێرن، بە بۆچوونی (جۆن دیوی-1859 1952) دەبێت: "منداڵ بە دیدێکی وا ڕابهێنێت؛ کە ڕێز لە گشت تاکەکانی دیکەی کۆمەڵگەکەی خۆی و گشت کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بگرێت و لەهەمبەر ناخی خۆشیدا کەسێکی فێرخواز و ڕەخنەگربێت و هەردەم بەدوای زانیاری و زانستدا عەڤداڵ بێت. کەسێک بێت هەستی بەرپرسیاریەتیی هەبێت و بتوانێت حەز و توڕەیی و هەستەکانی خۆی جڵەوبکات".

گەر ئەمە ئامانجی فەلسەفەی پەروەردەکردنی

نویٚ بێت، دەبێت ترۆپکی ئەم ئامانجە، گۆشکردنی منداڵ بێـت بە دیدگاو تێڕوانینـی دیموکراتییانە. باســکردن لە سیســتەمی دەوڵــەت و حکومەتی دیموکراتــی و کۆمەڵگەی سـڤیل (مەدەنی)، بەبیٚ هەبوونـی سیسـتەمێکی پــەروەردە و فێرکردنی دیموکراتیانە هەقایەتێکی بێتامە!

دیســان جۆن دیـوی لە کتێبی (سیســتەمی فێرکاری و دیموکراتی)دا، کە لە ســاڵی 1916دا نووسیویەتی، جەخت لەسەر ئەوە دەکات، لەڕێگای سیستەمی فێرکاریی دیموکراتییانەوە گەشە بە دیدی مرۆڤدۆستی و کۆویسـتی منداڵ بدرێت و هەستی بەرپرسـیاریەتی و بەتەنگەوەهاتــن و ڕەخنەگریی تێدا بخوڵقێنرێت.

ئیدی ئەم سیسـتەمە وا لــە تاکەکانی کۆمەڵ دەکات، کە هەم خۆیان کەسانی دیموکراتخوازبن و ڕێز لە هەست و بیروڕای کەسانی دیکە بگرن و هەم هەوڵبدەن و کۆشـش بکەن، ئــەو دید و بەهایانە، لەگــەڵ گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵ و پێشــڤەچوونی زانسـت و تەکنۆلۆجیادا پەرە پیٚ بدەن و بیگەێننە نەوەکانی داهاتوو.

ئامانجی خوێندنی فەلسـەفە لــە فێرگەکانی قۆناغــی ســەرەتاییدا ئەوەیە، کە مامۆسـتایان و فێرکاران شـێوازێکی وا بگرنە بــەر تا منداڵان فێری دیالــۆگ و ئاخاوتنی فەلسـەفیانە بکەن و ڕایانبهێنــن لۆژیکییانە دیالــۆگ بکەن و لە بابەتە و کێشــەکان بڕوانن و بکۆڵنەوە. نابێت مەبەست لە وانەی فەلسـەفە تەنها ئەوە بێت منداڵان بکەن بە ماشێنی زانیاری و بارێک لە فاکت و زانیارییان پــیٚ ڕەوان بکەن. دەبێـت ئامانج لە فەلســەفە خوێنــدن ئەوە بێت، منــداڵان فێــری تێڕوانینی فەلسەفییانە بکەین و دیدگایان لە ڕوانگە ئاکاری و ڕەوشتی و ژیاناسییەکانەوە فراوان بکەین. فێری ئەوەیان بکەین، کــە تەنها تاکە وەڵامێک، وەڵامی گشت پرسـیارەکان نییە و تاکە چارەسەرێکیش، ڕێگاچارەی گشت کێشــەکان نییە. فێری ئەوەیان بکەین، گەرچــی وەڵام و بیروبۆچونێکیش بەدڵی ئــەوان نەبێـت، بەڵام دەشــیٚ وەک بەرسـڤ و ڕێگەچــارە بۆ پرس و کێشــەیەک قبوڵیان بێت.

ئەو شــێوازەی سوکرات پیادەی کردووە (شێوازی دیالێکتێکــی) شــێوازێکی زۆر لەبارە بۆ وتنەوەی وانەی فەلســەفە بە منداڵان. هونەری ئەم شێوازە ئەوەیە، سوکرات مێشکی کەسی بەرانبەری دەبزواند و ناچاریدەکرد لە هەوڵی دۆزینەوەی لایەنە نادیار و شــاردراوەکانی بابەتەکان و پرسیارەکاندا بێت، هەروەها هونــەری دیالێکتێک (دیالۆگ) لەوەدایە، کە مامۆســتایان هاوکاریی خوێنــدکاران دەبن بۆ دۆزینــەوە و پەیداکردنــی وەڵامی پرســیارەکان. ئەو ڕێبازەی؛ کە لە (USA) لە ســاڵانی ١٩٧٠دا لەلایەن پرۆفیســۆر (ماتهیۆ لیپمەنMathew - Lipman) داهێنراوە؛ لەژێر ناوی Philosophy For Children (P4C)دا.

ئەم شێوازەی پرفیســۆر لیپمەن، بە باشترین شێوازی فێرکردنی فەلســەفە بۆ منداڵان لەقەڵەم دەدرێت. بەکورتی ئەم شــێوازە هەوڵدەدات حەزو ئارەزووی پرســیارکردن و هونەری دیالۆگ لەلای منداڵان پەرەپێدەدات و لەهەمانکاتیشدا پرسیاری سادە و ئاسایی فەلسەفیانەیان ئاراستە بکات، کە لە تێکستی فەلسەفیی ئاسان، وەک (چیرۆک، گەمەی تایبەت، وێنە، ڕووداوێک) هەڵهێنجرابن. پرۆفیسۆر لیپمەن گەلیٚ کتێب و ڕێنمایی بۆ مامۆســتایان و فێرکاران لەم بوارەدا بە چاپگەیاندووە.

فەلسەفە و زمان

لەبــەر ئــەوەی بابەتەکانی فەلســەفە بابەتی زمانەوانین، گفتوگۆکردن و پرسیارکردن لەمەڕ ئەو بابەتانە، دەبنە هۆکارێک بۆ بەهێزکردن_ ڕاهێنانی زمان.

وەک ئاشکرایە بیرکردنەوە پێش زمان دەکەوێت، بەڵام کاتێکیش هەگبەی زمان بەتاڵبێت، دەربڕینی بیرکردنەوەکە لە فۆرمــی گوتاردا دەبێتە کارێکی ســەخت. جا بۆیــە گرنگە لە وانەی فەلســەفەدا هەمیشــە مامۆســتا_فێرکار، ڕاڤەی هەر چەمک و وشــە و دەســتەواژەیەک بۆ منداڵان بکەن، کە لەبابەتی وانەکەدا دێت؛ ئەو کارەش کۆمەکی منداڵ دەکات تا بتوانێت مەبەستی خۆی دەربڕیت. دەبێت مامۆســتایان بۆ ڕاهێنانی زمان، منداڵان هانبدەن

تا بۆ گشــت ڕادەربڕین و وەڵامێکیــان، بەڵگە و پاســاویان هەبێت، بۆنموونە، مامۆستا هەردەم لە منداڵان بپرسێت:

-کاتێک دەڵێیت، دەبێت ئەم "شــتە" وابێت، یان وانەبێت، مەبەستت چییە؟

-چ بەڵگەیەکــت هەیــە بــۆ ســەلماندنی بۆچوونەکەت؟

-گەر بەبڕوای تۆ ئەم وەڵامە، یان ئەم بۆچوونە هەڵەبێــت، ئایا تۆ دەتوانیت وەڵامێکی ڕاســتمان بدەیتەوە؟

یــان لەکاتێکــدا کــە خوێنــدکاران، وەڵام و بۆچوونی یەکێ لــە هاوپۆلەکانیان بەدڵ نەبێت و دژی بوەستنەوە، مامۆســتا هەوڵی ئەوە بدات تا منداڵان فێری سنگفراوانی و دیموکراتخوازی بکات و پێیان بڵێت:

-ئایــا ناکرێت ئەم بۆچوونــە، یان ئەم وەڵامە وەک، (ئەگەرێک) وەڵامێکی ئەگەری وەربگرین؟

ئەم کارەش نەک هەر زمانی منداڵ پاراودەکات، بەڵکو ئاسۆی بیرکردنەوەشی فراوان دەکات.

پاشخانی هۆشیاری و زانیاری و نەفەسدرێژیی مامۆستا و فێرکار بۆ تێرکردنی ویستی پرسیارکردنی منــداڵان زۆر گرنگە. مامۆســتا دەتوانێت هەرچی خۆی دەیزانێت بیگەێنێتە منداڵ، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە، ئایا منداڵ_ خوێندکار چی لە زانیارییەک بــکات، کە نەتوانیــت لە ژیانی ڕۆژانــەی خۆیدا بەکاریبهێنێــت و بــۆ پتەوکردنــی پەیوەندییــە مرۆییەکان کەڵکی لێوەربگرێت؟

یەنس ڕاسموســن (دانیمارکی) بڕوای وایە، کە وانەی فەلسەفە و دیالۆگی فەلسەفی، توانای (بڕوا بەخۆبوون)ی منداڵ بەهێزدەکات و لەهەمانکاتیشدا

توانای ڕووکراوەیی (Communicative) زۆر دەبێت. ئەم ڕووکراوەییە مەرجێکی هەرەگرنگ و سەرەکیی کۆمەڵگەی مۆدێرن و سڤیل و دیموکراتە. هەروەها بەپێی بۆچوونی ماتهیۆ لیپمەن، ڕۆڵی مامۆستا لەم پرۆگرامەدا سەرپەرشتیکردن و بەڕێوەبردنی دیالۆگە فەلسەفییەکانی ناو پۆل و نێوان منداڵانە و دەبێت تەواو (نێوتراڵ) بێلایەن بێت و خۆی نەکات بە لایەنێکی دیالۆگەکە.

بەگوێرەی بۆچوونی پێرپەسپەرسن (دانیمارکی) فەلسەفەکار و تایبەتکار لە بواری فەلسەفە بۆ منداڵاندا، سازکردن و بەڕێوەبردنی دیالۆگ، کە لەسەر بنەمای بەڵگە و سەلماندن بنیاتنرابێت، کاری سەرەکیی مامۆستایە لە وانەی فەلسەفە بۆ منداڵاندا. مامۆستا دەبێت جیاوازیی نێوان (گفتوگۆ) و (دیالۆگی فەلسەفی) بکات. دیالۆگی فەلسەفیی ئازاد و دوور لە زەبر لەگەڵ منداڵاندا ساز بکات (مەبەست لەو زەبر و دەسەڵاتەیە، کە پرۆسەی فێرکاری داویەتی بە مامۆستا).

ئان مەرییا هارتمانس (ئەمریکایی) ساڵانێکی زۆر لە ئەمریکای لاتین و ناوەڕاست وەک (نونە) (ڕاهیبەی کاتۆلیکی) کاریکردووە و خوێندنگەی پاشکۆی کڵێسای لە گواتیمالا بەڕێوەبردووە. لەو بڕوایەدایە، کە لە ڕێگەی پرۆگرامی فەلسەفە بۆ منداڵان مامۆستا دەتوانێت ڕێنمایی منداڵان بکات تا سەربەخۆ و ئازاد بیربکەنەوە، بەڵام بڕوای وایە ئەم پرۆگرامە دوو جەمسەری هەیە، واتە، هەم چەلنجە (تەحەدایە) و هەم "مەترسیدارە" بۆ مامۆستا.

چەلەنجە، چونکە مامۆستا لە میانەی ئەم پرۆگرامەوە شتێکی نوێ فێری خوێندکاران دەکات و خۆشی شتی نوێ فێردەبێت.

مەترسیدارە، چونکە زۆرینەی مامۆستایان (مەبەستی لە مامۆستایانی گواتیمالایە) لە منداڵیدا دەرفەتی ئەوەیان بۆ نەلواوە (وەک زۆرینەی مامۆستایانی کوردستان)، کە بە ڕاشکاوی ڕاو بۆچوونەکانیان لەبەرانبەر مامۆستاکانیان و گەورەکاندا دەربڕن. ڕەنگە لەو بڕوایەدابن، گەر دەرفەتێکی وا بدەن بە خوێندکارەکانیان، ئەوا ئەو دەسەڵات و زەبرەی کە سیستەمی فێرکاری و کۆمەڵگە پێیداون نەمێنێت و کۆنترۆڵی پۆل لەدەستبدەن. دیسان دەشێ لەوە بترسن کە ڕەنگە نەتوانن وەڵامی پرسیارەکانی منداڵان بدەنەوە؛ بەڵام دەبێت مامۆستا تەوقی ئەم ترسە بشکێنێت، چونکە ئەم ترسە ڕێگری پێشڤەچوونی منداڵان و مامۆستایانیشە.

دوای نیشاندانی سەرنج و بۆچوونی ئەو کەسە شارەزایانە، هەوڵدەدەم بە کورتی ڕۆڵی مامۆستا لە پرۆگرامی فەلسەفە بۆ منداڵان، لەم چەند خاڵەدا کۆبکەمەوە:

1. زانیاری لەمەڕ بابەتی بیرکردنەوە و ڕامان بدە بە منداڵان و ڕاڤەی چەمک و دەستەواژەکانیان بە شێوەیەکی ئاسان و سادە بۆ بکە.
2. ڕایانبهێنن تا بتوانن، چ بە زارەکی و چ بە نووسین سەرنج و بیربۆچوونەکانیان دەرببڕن.
3. فێریان بکە تا بە قوڵی بیربکەنەوە، (ئازادانە و بۆ خۆیان بیربکەنەوە) و ڕامانیان هەبێت و سادە و ساکار لە پرس و بابەتەکانی ژیانی ڕۆژانە نەڕوانن (پاسیڤ نەبن).
4. فێریان بکە، کە فەلسەفە، دین یان بڕوا نییە، بەڵکو دید و بۆچوونە. دەشێ کاتێک کە دین، یان بڕوا، (لەبەر هەر هۆیەک بێت!) پانتاییەکانی بیرکردنەوە و ڕامان سنوردار و بەرتەسکدەکەن، فەلسەفە و بیرکردنەوەی فەلسەفی ببێتە (پەناگایەکی ئارام).
5. ڕایانبهێنە تا قوڵتر بە ناخی خۆیاندا بچن و باشتر لە خودی خۆیان تێبگەن، ئەوکاتەی کە مرۆڤ لە خۆی تێبگات و خۆی بناسێت دەتوانێت لە کەسانی دیکەش تێبکات و قبوڵیان بکات.

گرنگیی فەلسەفە لەم سەردەمەدا

هیچ کاتێک هێندەی ئێستا فەلسەفە و بیرکردنەوەی فەلسەفیانە بۆ منداڵانی باشووری کوردستان پێویست و گرنگ نەبووە.

گەرچی خۆشبەختانە تاڕادەیەکی باش ئارامی لەو ناوچانەی وان لەژێر دەسەڵاتی حکومەتی کوردستاندا بەرقەرارە، بەڵام کوردستان بە گشتی و باشووری کوردستان بەتایبەتی، کەوتۆتە چەقی بازنەی

نائارامیی جیهانەوە. وڵاتانی دراوسێی کوردستان (ئێران، عێراق، تورکیا و سوریا) نائارامترین وڵاتانی جیهانن. وڵاتانی بازنەی دووەمیش، واتە وڵاتانی دراوسێی ئەو وڵاتانەش (ئەفغانستان، پاکستان، ئەرمینیا، ئازەربایجان، لوبنان، ئەردەن، ئیسرایل- فەلەستین، و تەنانەت سعودیە و کوەیتیش) نائارامن. جا کاتێک ئەم بارودۆخە نائارامە؛ قەیرانە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانیشی دێتە سەر (قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان وەک، نەخوێندەواری، نزمیی ئاستی هۆشیاری، پەیوەندیی خێڵەکی و گەندەڵی. قەیرانە ئابوورییەکان وەک، هەژاری، ئابوورییەکی بێ بەرهەم و بێ پلان و بەکاربەر، نەبوون، یان کەمی و خراپیی خزمەتگوزای و شارستانی) ئیدی بەجارێک برستی بیرکردنەوەی لە مرۆڤ دەبڕن.

لە بارودۆخی نائارام و پڕ قەیراندا، خۆویستی- خۆپەرستی (ئیگۆسەنتەری)، جێگەی کۆویستی (کۆلێکتیڤی) و مرۆڤدۆستی دەگرێتەوە. لای زۆرینەی خەڵک بەهاکان (بەها مرۆیی و ئاکارییەکان) کێش و سەنگی خۆیان لەدەستدەدەن و هەندێ بەهای سادە و سەرپێی و کاتی جێگەیان دەگرێتەوە. حەزی تێرکردنی ویستە غەریزەییەکان و بیر و ئایدیۆلۆجیای توندڕەو، پەرەدەستێنێ و جڵەوکردنی توڕەیی- هەڵەشەیی (Anger Management) لەدەستدەچێت.

سەرەڕای ئەم دیاردە و قەیرانە مۆراڵییانە (تەلەفزیۆن، فلیم، یاریی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێتیش)، هێندەی دیکە قەیرانەکان سەختتر و ئاڵۆزتر دەکەن. زۆربەی کاتەکان (ئەم شتانە)، دنیایەکی دوور لە ڕاستی و واقیع و داماڵڕاو لە گشت بەها مرۆییەکان دەخەنەڕوو، کە بۆ زۆربەی منداڵان زەحمەتە، ئەو دنیا قەڵب و ساختەیە، لە دنیا واقیع و ڕاستەقینەکە جیابکەنەوە.

لە بەتاڵییەکی فکری و مۆراڵی ئاوادا، ڕاهێنان و فێرکردنی منداڵان، کە بە شێوازێکی فەلسەفییانە بیربکەنەوە و لۆژیکانە لە ڕووداو و پێشهاتەکان بڕوانن و لەڕێگەی پەیڤ و دیالۆگەوە کێشەکان چارەسەر بکەن. تەنها بە خوێندنی وانەی فەلسەفی لە پۆلەکانی خوێندنی قۆناغی سەرەتاییەوە دەبێت.

پرۆگرامی فەلسەفە بۆ منداڵان (P4C) لایەنی کەم لەم خاڵە گرنگانەدا کۆمەک بە منداڵان دەکات:

1. حەزلێبوون: منداڵان کاتێک لەگەڵ پرۆگرامی P4C دا خەریکدەبن، ئەم حەزانەیان دەبزوێت.. (حەزی ئەندێشەکردن؛ حەزی خۆناسین؛ حەزی گفتوگۆکردن و ڕامان و لێکۆڵینەوە و ڕەخنەییان) دەبزوێت و زیاددەکات.
2. دیدی ڕەخنەیی: لەڕێگای پرۆگرامی P4Cیەوە، دیدی ڕەخنەیی منداڵ پەرەدەستێنێت و زیاددەکات.
3. هەستیاری: پرۆگرامی P4C هەر بەتەنها دیدی ڕەخنەیی لەلای منداڵان دروستناکات، بەڵکو ئاست و ڕادەی هەستیاریشیان بەرزدەکاتەوە.
4. بەها: لەڕێگای ئەم پرۆگرامەوە، منداڵان پەی بە بەهاکان دەبەن و درکیان دەکەن، چونکێ فراوانتر بیردەکەنەوە، دەرککردن و هەڵسەنگاندنی بەهاکان و ئەو کێشە و پرسانەی سەرقاڵیان دەکات، ڕەهەندی فراوانتر وەردەگرێت.
5. ئەفراندن: فرەڕەهەندیی بیرکردنەوە و بەرینیی ئەندێشە، کاتێک تێکەڵ بە چیرۆکی فەلسەفیئامێز دەکرێت، ئیدی توانای ئەفراندنی منداڵ زیاددەکات.
6. جڤاتی: دیالۆگی فەلسەفیانە، کردەی لێکحاڵیبوونە. دەرفەتی ئەوە بە منداڵ و تاکەکانی کۆمەڵگە دەدات، تا باشتر لێکحاڵیبن. بەواتایەکی دیکە، دیالۆگی فەلسەفی، جڤاتی ڕامانی سازدەکات. گەر گشت کۆمەڵگەکان جڤاتی ڕامانی بن، ئیدی یەکدی قبوڵکردن و لێکحاڵیبوون لە جیهاندا ئاسنتر و مامەڵەکردنیش ڕەوایانەتر دەبێت.

ئایا دەکرێت پرۆگرامی P4C لە باشووری کوردستاندا پیادەبکرێت؟

ئاستەنگگەلێکی زۆر وان لەبەردەم پرۆسەی فێرکردندا (لە باشووری کوردستاندا) وەلێ لەگەڵ گشت ئەو ئاستەنگانەشدا هێشتا دەتوانرێت پرۆگرامی فەلسەفە بۆ منداڵان، پیادەبکرێت.

لەبەر ئەم هۆیانە..

1. بودجە و خەرجی:

ئەم پرۆگرامە هێندە بودجەی ناوێت و هەرزانە. سەرەتای کارەکە بە چەند هەزار دۆلارێک دەکەوێتە

گەڕ. ناردنی چەند کەسێک بۆ بەشداربوون لە کۆرسەکانی (مەڵبەندی جیهانی بۆ مەشقکردن لە پرۆگرامی P4Cدا) لە مێندهام، لە ویلایەتی نیوجێرسی لە ئەمەریکا. ئەم کەسانە، دەبێت زمانی ئینگلیزی بزانن و فەلسەفەیان خوێندبێت، دوای بەشداربوون لەم کۆرسانەدا، دێنەوە بۆ وڵات و دەبن بە ڕاهێنەر لەم بوارەدا.

2. توانای مرۆیی:

لەلایەنی مرۆییشەوە، توانایی زۆری ناوێت. هەر مامۆستایەک لەخۆی ڕاببینێت، کە هەنگاوێکی نوێ لەبواری فێرکردندا هەڵبهێنێتەوە، یان ویستی چەلەنج (تەحەدی)ی تێدابێت و مەشقی لەلای ئەو ڕاهێنەرانە کردبێت، دەتوانێت وانەی فەلسەفە بڵێتەوە و ئەم پرۆگرامە پیادەبکات.

3. سەرچاوە و کەرەسە و ماتریاڵ:

لەڕووی سەرچاوە و کەرەسە و ماتریاڵیشەوە، کار و ئەرکێکی زۆری ناوێت. سەرەتا دەتوانرێت بە چەند چیرۆکێک، کە مەبەست و مەغزای فەلسەفیان تێدابێت و ببنە مایەی پرسیار و ڕامان لەلای منداڵان، دەستپێبکرێت و لە داهاتوودا چیرۆک و بەسەرهات و بابەتی جۆراوجۆر، بۆ ئەو مەبەستە وەربگێڕدرێت و بنووسرێت.

4. ئاواکردنەوەی سەنتەر، یان بەڕێوەبەرایەتییەک، بە هاوکاریی نێوان زانکۆکانی باشووری کوردستان و وەزارەتی پەروەردە و لەلایەن فەلسەفەکاران و پێداگۆگی بە تواناوە بەڕێوەببرێت. سەرپەرشتیی پرۆگرامەکە و ئەو بابەت و تێکستانەی، کە بەتایبەت بۆ ئەم بەرنامەیە دەنووسرێت، لە وڵاتدا بکات و پەیوەندیش لەگەڵ Chidren Institute for the Advancement of Philosophy forدا بکەن و کەسانی شارەزا لەم بوارەدا بۆ سازکردنی کۆرس و سیمینار و ڕاهێنانی مامۆستایان، بانگهێشت بکەن.

ئایا ئەم پرۆگرامە سەرکەوتن بەدەستدەهێنێت؟

لە هەر وڵات و شوێنێک پیادەکرابێت، سەرکەوتنی بەدەستهێناوە، بۆ نموونە لە گواتیمالا، بەرازیل، دانیمارک، سوید، کەنەدا، نیوزلاند، نەرویج. لە کوردستانیش، گەر پرۆگرامەکە پیادە بکرێت و بخرێتە بواری کارپێکردنەوە، کاریگەریی باشی دەبێت و هەنگاوێکی پۆزەتیف دەبێت بۆ گۆڕانکاری لە پرۆسەی فێرکاریدا.

هەندێ تێبینی

1. لە نەرویج، خۆم لەنزیکەوە ئاگادارم و پەیوەندیم لەگەڵ خوێندنگەی (ئۆرانیەن بۆرگ)دا لە ئۆسلۆ هەیە، کە یەکێکە لەو خوێندنگەیانەی زۆر بە سەرکەوتوویی ئەم پرۆژەیە پەیڕەو دەکەن. ئەو ڕاپۆرت و گوتوبێژانەش، کە دەربارەی ئەم پرۆژەیە دەکرێن، گشتیان بە پۆزەتیڤی دادەنێن.

چەند جارێک چوومەتە وانەی فەلسەفە و لەگەڵ خوێندکارانی پۆلی هەشت- پۆلی دووی ناوەندی بەشداریی وانەکەم کردووە. (چوار وانە / 4 سەعات لە پۆلدا ئامادەبووم) و شێوازی گووتنەوەی وانەکە و سازدانی دیالۆگ و پرسیارکردنی مامۆستای ئەو وانەیەم دیتووە، جگە لەوەش دووجار، هەرجارەی نزیکەی سەعاتێک، لەگەڵ هەمان مامۆستادا دەربارەی چۆنیەتیی پیادەکردن و گرنگیی ئەم پرۆژەیە باسمان کردووە و گەلێک تێبینیی بەکەڵکی داومەتێ.

ئەم وانانە و گفتوگۆ لەگەڵ مامۆستای تایبەتکار لەو پرۆژەیەدا و کۆکردنەوەی زیاتر لە هەزار لاپەڕە، بابەتی جۆراوجۆر دەربارەی ئەم پرۆگرام و شێوازە لە سایتەکانی ئینتەرنێتەوە لەسەر هەمان پرۆگرام بە زمانەکانی ئینگلیزی، دانمارکی و نەرویجی و خەریکبوونم بە وەرگێڕانی (بەرگی 2) لە کتێبەکانی (هەنگاو بەهەنگاو) لە زمانی ئینگلیزییەوە.

لەCFC، Comity For Childre ئەم کتێبانە 7 بەرگن لەلایەن ڕێکخراوی کۆمیتی فۆر چڵدرنی ئەمریکاوە ئامادەکراوە. ئەم پرۆگرامە لە کیشوەری ئاسیادا تەنها لە ژاپۆن هەیە. ڕێکخراوی کۆمەک مافی بەکارهێنانی ئەم پرۆگرامەی لە باشووری کوردستان، وەک (پایلۆت پرۆجێکت) بۆ ماوەی 5 ساڵ، وەرگرتووە. ئەمانە گشتیان کۆمەکیان پێکردم، کە 2 کتێب لە بواری (فەلسەفە بۆ منداڵان)دا بنووسم.

کتێبی یەکەم (52 پرسیار) 52 پرسیاری فەلسەفی، لۆژیکی و کۆمەڵایەتی، بۆ منداڵان. ئەم کتێبە کتێبێکی ڕاهێنان و مەشقکردنە بۆ قۆناغی سەرەتایی (پۆلی 5 و 6). لە ساڵدا 52 هەفتە هەیە

و هەر هەفتەی پرسیارێک.

کتێبی دووەم (7 وانەی فەلسەفی) ئەمیان بۆ پۆلەکانی قۆناغی ناوەندی نووسراوە. ئەم کتێبە 7 (چیرۆک‌وبابەتی)فەلسەفی‌وکۆمەڵێ‌پرسیاردەربارەی هەر چیرۆک و وانەیەک و بەستنەوەی ئەو چیرۆکە بە تێڕوانین و بیروبۆچوونی چەند فەیلەسوفێکەوە. لەسەرەتای کتێبەکەدا شێوازی گووتنەوەی وانەکان و ڕێنمایی بۆ مامۆستا- فێرکار، بەدرێژی باسکراوە. هەردوو کتێبەکە، لەسەر ئەرکی ڕێکخراوی کۆمەک چاپکراون و بەسەر چەند خوێندنگەیەک لە کەرکوک، ڕانیە و کەندەکەوە، دابەشکراون، ئێستاش سەرقاڵی کتێبێکم (فەلسەفە بۆ منداڵان). لەم کتێبەدا بەدرێژی باسی شێوازی پیادەکردنی پرۆگرامی فەلسەفە بۆ منداڵان و ڕاوبۆچوونی چەند تایبەتکارێکی ئەم بوارە، بەتایبەتی داهێنەری ڕێبازەکە (ماتهێۆ لیپمەن) و ڕۆڵی مامۆستا کراوە. چەند تێکست و بابەتێکیش، کە وەک کەرەسە بۆ وانەی فەلسەفە بەکاربهێنرێت.

2. بابەتێکم بەناوی (فەلسەفە لە قوتابخانەدا) لە نەرویجییەوە وەرگێڕاوەو لە گۆڤاری ئایندە، ژمارە 59، شوباتی 2005دا بلاوکرایەوە. (ئەو بابەتە بەشێکە لە کتێبێک، کە بۆ خوێندکارانی ئامۆژگای مامۆستایان لە نەرویج نووسراوە). ماوەیەک دوای ئەوە، هەواڵێکم خوێندەوە، نووسرابوو (ڕێبوار سیوەیلی، لە سیمینارێکدا لە هەولێر، پێشنیاری بۆ وەزارەتی پەروەردە کردووە، کە پێویستە فەلسەفە لە خوێندنگەکاندابخوێنرێت).

ئەوەی مایەی پرسیارە، نە بابەتە وەرگێڕدراوەو نە سیمینار و پێشنیارەکە، سەرەڕای گرنگیی باس و ناوەڕۆکەکەیان، یەکەم جاریش بوو لە کوردستاندا دەلاقەیەک لەسەر ئەو باسە بکرێتەوە، کەچی نە بەدواداچوون، نە تێبینی، نە ڕەخنە و تەنانەت بە ڕەتکردنەوە و دژەوەستانیش، کەس بەلای ئەو بابەتەدا نەچوو. بەتایبەتی ئەو کەسانەی کە ڕەخنەی زۆر توندیان لە سیستەمی فێرکاری لە کوردستاندا هەیە.

3. هەر لەم دەرفەتەدا منیش پێشنیار بۆ وەزارەتی پەروەردە دەکەم، کە دەبێت وانەی فەلسەفە وەک بابەتێکی سەربەخۆ بخرێتە بەرنامە_ پێنسۆمی خوێندنەوە.

4. باسکردن لە کۆمەڵگەی مۆدێرن و دیموکرات،بەبێ پەروەردەکردنی مرۆڤی بڕوابەخۆبوو، مرۆڤێک کە ڕێزی جەستە (سنوری جەستە_ بۆدی زۆن) و بیرو بۆچوونی هەموو مرۆڤێکی دیکە بگرێت، مرۆڤێک، کە جیاوازیی بیروباوەڕ، شێوازی ژیان، دین و گشت جیاوازییەکانی دیکەی نێوان مرۆڤەکانی قبوڵبێت، تراویلکە و خەونێکە هەرگیز نایەتەدی. لە گوتارێکدا لە (گۆڤاری مەڵبەند) ژمارە، 97 ، چاپی لەندەن، ل 41 تا 53 بە ناونیشانی (ئاستەنگەکانی پەروەردە و فێرکردن لە باشووری کوردستاندا لە نێوان فەنتازیا و میتافیزقدا) بە درێژی باسی ئاستەنگەکان و ڕێگاچارەم کردووە.

5. مەبەست لە فەلسەفە، ڕێباز و پەیڕەوێکی تایبەت و فەیلەسوفێکی تایبەت نییە. مەبەست ئەوەیە کە منداڵان بە شێوازی بیرکردنەوەی فەلسەفیانە ڕابهێنرێن، تا بتوانن فرەڕەهەندی بیربکەنەوە. تا فێربن، کە تەنها تاکە وەڵام و تاکە ڕێگەچارەیەک بۆ چارەسەری کێشەکان نییە، بەڵکو گەلێ ڕێگەچارە و وەڵامی جۆراوجۆر هەن، بەڵام ئەوە لێهاتوویی و شارەزایی و توانای دەوێت تا بتوانین باشترین و ڕاستترینیان‌هەڵبژێرین.

تا فێربن، کە چیدی چاوەڕێی (گۆدۆ)ی قارەمان و فریادڕەس نەبن، تا بێت و بە توانا و هۆشی (سوپەرمانانەی) چارەسەری گشت کێشەکانیان بۆ بکات. خۆیان ئا ئێستا و لێرە کار بۆ ئەمڕۆ و داهاتوویان بکەن.

6. پرۆگرامی (فەلسەفە بۆ منداڵان) نەک هەر سیستەمی فێرکاری دەگۆڕێت، بەڵکو لە بناغەشەوە شێوازی بیرکردنەوەی منداڵ و لە داهاتوودا بیرکردنەوەی کۆمەڵگەش دەگۆڕیت.

وەک یەنس ڕاسموسن (دانیمارکی) دەڵێت: (وانەی فەلسەفە و دیالۆگی فەلسەفی، توانای بڕوا بەخۆبوونی منداڵ بەهێز دەکات و لەهەمانکاتیشدا، توانای ڕووکراوەیی زۆر دەبێت. ئەم ڕووکراوەییە مەرجێکی هەرەگرنگ و سەرەکیی کۆمەڵگەی مۆدێرن و سڤیل و دیموکراتە).